

Alexander Bonini of Alexandria's *Commentum super tres libros De anima Aristotelis*

The edition of *Principium* and *Lectio 1* of Book 1

Krzysztof M. DĄBRÓWKA*

ABSTRACT

Alexander of the Bonini family (ca. 1270–1314) was born in Piedmont Alessandria. Having joined the Order of Friars Minor in the Genoese province, he took up scholarly work. In the late 13th century, he went to Paris to teach theology and philosophy at the University of Paris. His scholarly work resulted in commentaries on: *Metaphysics*, *On the soul*, *Sentences* and *Quodlibeta*. In 1303, in Rome, he received a master's degree in theology and an appointment as lector of the Lateran Palace. From 1308, he climbed the career steps within the Franciscan Order, culminating in 1313 with the election of Alexander of Alessandria as the General of the Order of Friars Minor. He died a year later and his memory survives mainly through his works. The paper consists of two parts. First one, introduces to the edition of *principium* together with the *expositio* and *quaestiones* to lemma 1 from Alexander Bonini of Alexandria's commentary on *De anima*, Book 1, and the second part presents the edition itself.

KEYWORDS

Franciscan philosophy; natural philosophy; classification of sciences; University of Paris in the Middle Ages; science of the soul

* Ph.D. student, Doctoral School — Institute of Philosophy, University of Silesia in Katowice. E-mail: krzysztof.dabrowka@us.edu.pl.

OVERVIEW¹

This paper presents an edition of the *principium* together with the *expositio* and *quaestiones* to lemma 1 from Alexander Bonini of Alexandria's² commentary on *De anima*.³ Bonini begins his *principium* with an apostrophe to Philip

¹ At this point, I would like to express my sincere thanks to both my Ph.D. supervisors, Professor Hanna Wojtczak and Maciej Stanek Ph.D., for their inspiration and all the help necessary in the preparation of this paper.

² Alexander of the Bonini family was born in Piedmont Alessandria around 1270. Having joined the Order of Friars Minor in the Genoese province, he took up scholarly work. In the late 13th century, he went to Paris to teach theology and philosophy at the University of Paris. His scholarly work resulted in commentaries on: *Metaphysics*, *On the soul*, *Sentences* and *Quodlibeta*. In 1303, in Rome, he received a master's degree in theology and an appointment as lector of the Lateran Palace. From 1308, he climbed the career steps within the Franciscan Order, culminating in 1313 with the election of Alexander of Alessandria as the General of the Order of Friars Minor. He died a year later and his memory survives mainly through his works. On the biography and works of Bonini see eg. Amerini, 2013: 315–358; Bazzichi, 2012: 30–33; Bazzichi, 2011: 73–86; Galluzzo, 2013: 385–419; Hamelin, 1962: 134; Krause, 1980: 91–125; Krause, 1986: 33–39; Krause, 1985: 8; Krause, 2000: 147–55; Riserbato, 2020: 201–235; Urbańska-Bożek, 2014: 105–125; Urbańska-Bożek, 2012: 159–183; Veuthey, 1931: 147–154; Veuthey, 1932: 429–467; Zonta, 2006.

³ In the light of the research done so far, Bonini's commentary has been preserved in six manuscripts: 1) Assisi, Biblioteca del Sacro Convento di San Francesco, cod. 326; 2) Madrid, Royal Monastery of San Lorenzo of El Escorial, cod. d.III.19; 3) Oxford, Magdalen College, cod. 80; 4) Oxford, Oriel College, cod. 58; 5) Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, cod. Z. Lat. 260; 6) London, Lambeth Palace, cod. 100, and in the 1481 incunabula published by Theodoric Rood at Oxford. The fragment of the commentary published here has survived only in the first five of the aforementioned manuscripts and in the incunabula. On the manuscript tradition see Lohr, 1967: 354. Interestingly, the contemporary description of the incunabula erroneously attributes the authorship of the commentary contained therein, whereas as early as in the eighteenth century it was correctly recognised as the work of Bonini. The incorrect attribution in question is also due to the erroneous recognition of the commentary on *De anima* contained in the Cambridge manuscript, Cambridge University Library, cod. Pet. 239 as one of the transmissions of the text published there. Namely, in that manuscript at f. 95(1)r–134(40)v there are matters which, according to internal testimony, are authored by Alexander of Hales, while in the literature they are attributed to Bonini. Certainly, this claim is incorrect, since the issues in the Cambridge manuscript do not coincide either in terms of the subject matter addressed, their number, or their volume with those of Bonini; namely, Bonini's issues are proto-issues in nature — they are usually very short and lack an elaborate dialectical section, while the issues in the Cambridge manuscript are very elaborate. For example, the first issue in the Cambridge manuscript (“Utrum potentiae cognoscuntur per actus, et actus per obiecta”) takes up as much as 6.5 manuscript pages, which is more than all the five Bonini's questions published here, including *expositio* and *principium*. The colophons of the manuscripts actually containing Bonini's text clearly indicate that he is the author of the commentary, and two of them (Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, cod. Z. Lat. 260; Madrid, Royal Monastery of San Lorenzo of El Escorial, cod. d.III.19) even state that the commentary was authorised (*edita*). Descriptions of the manuscripts, as well as colophons confirming the authenticity of the published text, are presented in section *Manuscripts descriptions* below.

de Melun,⁴ in which he recalls Philip's words that it is unworthy to concern oneself with anything other than the knowledge of that which is closest to us, the soul, and dedicates his work to Philip.

He then goes on to recommend a study of the soul, following the standard pattern for this type of work by medieval intellectuals, combining the structure of a university *sermo* with reflections on the causes of the work praised.⁵ As the *thema* Bonini chose a quotation from *Proverbs* 19.2: "Desire without knowledge is not good" ("ubi non est scientia animae, non est bonum"), for the clarification of which he immediately recalled a quotation from *On the Holy Trinity* by Augustine: "The knowledge of things terrestrial and celestial is commonly thought much of by men. Yet those doubtless judge better who prefer that knowledge, the knowledge of themselves" (Augustine, 1887: 69a). Bonini argues that in this quotation, Augustine favours the knowledge of himself to the knowledge of terrestrial and celestial things, yet man is unable to know himself without knowing the soul. However, he will not know the soul properly unless he first knows it in a general way, which is related to the deductive character of human cognition, i.e. proceeding from the general to the particular. As Bonini concludes, without this general cognition of the soul, man is unable to recognise (*nosco*) what is good for him (*bonum suum*), which, in his view, is expressed in the words of the *thema*.

In the subsequent parts of the *thema*, Bonini seems to identify three causes for the science of the soul, i.e. material (expressed in the word *animae*), formal (*scientia*), and final (*non est bonum*). And although he does not use the term "causes", it is them that he describes later in the argument.

With regard to the material cause, which Bonini calls the material content of the knowledge of the soul (*materialis continentia*), he states that the soul is the subject of the *De anima* treatise. In doing so, he adds that this work is more remarkable (*mirabilior*) than Aristotle's other writings in that it expresses the nature and powers (*potentiae*) of the soul.

He describes the science of the soul as its formal cause, which he calls the formal evidence (*quantum ad formalem evidentiam*), indicating the place this science occupies among the other natural sciences. The way in which he defines this place corresponds with the nature of human cognition, considered

⁴ *Prima facie*, it might seem that the apostrophe mentions Philip de Melun (Archbishop of Sens) who lived later than Alexander Bonini of Alexandria, which would call into question Bonini's authorship. Such an accusation is not legitimate, however, since Alexander's contemporary was another representative of this family, also *Histoire de l'Europe et de la Méditerranée*, 2022.

⁵ Medieval university speeches from various university centres have been written about by, among others: Buchwald & Herrle, 1921; Von Cotta-Schönberg, 2019; Davy, 1931; Domański, 2020; Kowalczyk, 1970; Jung-Palczewska, 2000; Wenzel, 2005; Wojtczak, 2018: 139–147; Stanek & Wojtczak, 2018: 153–156.

earlier in the *thema*, i.e. by beginning with works treating of animate creatures (*animata*) in a general way, to the most specific.⁶ And so, as Bonini mentions earlier, in a general way, the soul is discussed in the work entitled *On the soul*, which also deals with the question of its powers (also referred to by Bonini as the parts of the soul). He ranked other works on nature according to whether they deal with the direct actions of the soul in the body or those done through its powers. Direct actions of the soul are discussed in the volumes of *De morte et vita* as well as *De longitudine et brevitate vitae*. Indirect actions are the subject of works dealing with the individual powers of the soul — vegetative, sensitive and rational.⁷ Thus, the operations of the vegetative soul and its basic functions are discussed in *De generatione et corruptione* and *De nutrimento*, of the sensitive soul in *Parva naturalia*, of the rational soul in Book 3 of *De anima* and *De intellectu et intelligibili*. This is where Bonini concludes his systematisation of the natural sciences.

Finally, with regard to the final cause, which he calls ultimate sufficiency (*finalis sufficientia*), he considers the usefulness of the science of the soul, with essentially the whole of his justification being an extensive quotation from Averroes on the eminence of this science, its positive influence on ethics, and its usefulness for theology.

Bonini concludes his entire recommendation with words from the *Book of wisdom*, which he attributes to the science of the soul: “All good things came to me along with her, and in her hands uncounted wealth” (Sap. 7,11).

After the recommendation, Bonini begins the proper commentary. In *expositio*, he indicates the necessity of going in for the science of the soul, citing *explicite* the authorities of Aristotle, Themistius, Augustine, Averroes and indicating why it can be counted among the *bonorum honorabilium*. Summarising this argument, there are two main justifications, namely the dignity and usefulness of the science of the soul. He also makes a brief characterisation of the soul’s powers and how they operate.

He considers these issues in more detail in the five questions he formulates to a passage of Aristotle’s work (402a1–9):

1. Utrum de anima sit scientia?
2. Utrum haec scientia sit de numero bonorum honorabilium?
3. Utrum haec scientia sit dignior aliis?
4. Utrum haec scientia sit certior aliis?
5. Utrum insint proprietates quae sunt propriae ipsius animae?

⁶ It should be noted that Bonini took over the whole argument concerning the division of the sciences of animate creatures from Albertus Magnus, 1890: 8b–9b. For a detailed comparison of the relevant passages see section *Doctrinal background* below.

⁷ For the purposes of this overview, the division is presented only in general terms, with Bonini problematising it more, in view of the specific operations of the individual powers of the soul.

None of them has a very elaborate dialectical part and are structured according to a scheme: a question, one or two⁸ arguments against the position represented by Bonini, a one-sentence *oppositum*, Bonini's answer, and a short response to the contradicting argument(s).⁹ Digesting the responses to the individual questions, it can be summarised that there is science about the soul because there is no obstacle (*defectus*) to it in relation to what is cognised or in relation to the cognitive subject. The cognised is defined by Bonini as that which has an object, parts of an object and properties, and yet in every science, he notes, properties are adjudicated about an object or its parts. With regard to the cognitive subject, he notes that the soul can know itself, for through the object (*obiectum*) it knows the act, and through the act it knows itself. He goes on to point out that the science of the soul belongs to the genera of *bonorum honorabilium*, by virtue of being a science, and, in principle, it is itself the goal of its acquisition. Bonini finds its place in the hierarchy of sciences at the top of natural philosophy. However, in terms of the sciences in general, the science of the soul must give way to metaphysics. It thus occupies an intermediate place between metaphysics and the natural sciences. Significantly, its primacy among the natural sciences is due to the fact that, since these sciences always proceed from effects to causes, the one that proceeds from the more certain effects is the more certain, and such, according to Bonini (who follows Themistius), is precisely the science of the soul. He concludes his argument with a consideration of two types of properties of the soul. The former are the properties that exist in the manner of accidents but which cannot be accidents (*quasi accidentis*), such as sense and imagination. The latter are properties that are vested in the soul by means of their operations, such as seeing, hearing, and understanding. But what is the source of understanding? Bonini regards the answer to this question as a difficulty that requires separate reflection.

DOCTRINAL BACKGROUND

Alexander Bonini of Alexandria was a philosopher showing considerable erudition, drawing on a multiplicity of sources both ancient and contemporary to him. Alexander's doctrinal background has already been studied and has been partly described in the literature. As the sources for Bonini's philosophy in general Feliks Krause (Krause, 1985: 8) mentions, in addition to ancient Greek authors, Augustine, Boethius, Avicenna or Thomas Aquinas. Fabrizio Amerini, in the context of just the Bonini's commentary to *Metaphysics* also

⁸ Two arguments are put forward exclusively on question 4.

⁹ The exception to this pattern is issue 6, where an additional note follows the answers to the arguments.

indicates Albertus Magnus.¹⁰ In the passage from Volume I of his commentary on *On the soul*, published here, Bonini explicitly cites (in addition to Aristotle) Themistius, Augustine and Averroes, while the actual sources of the doctrine that have been identified are Thomas Aquinas and Albert the Great, whom he does not explicitly quote.

Alexander Bonini of Alessandria used Thomas Aquinas' commentary on *De anima* and his treaty *Quaestiones disputatae de anima*, making thorough paraphrases of it. Three such passages were identified in the published text and are summarised in the table below:

Alexander Bonini de Alexandria	Thomas de Aquino, <i>In De anima</i> I, lect. 1, n. 3
<p>Quod sit de numero bonorum patet, quia scientia est perfectio hominis in quantum homo, et per consequens est bonum hominis. Quod sit de numero honorabilium patet, quia honorabile dicitur quid propter sequeritur, ut habetur primo <i>Ethicorum</i>. Scientiae autem speculativae sunt propter scire tantum — sicut dicitur secundo <i>Metaphysicae</i> — et non propter opus, sicut practicae. Quod autem sit de numero honorabilium in genere et non simpliciter patet, quia illud est simpliciter de numero honorabilium quod absolute propter se quaeritur, sicut felicitas; scientia autem speculativa non est huiusmodi, scilicet hoc tantum habet respectu practicae.</p>	<p>Circa primum sciendum est, quod omnis scientia bona est: et non solum bona, verum etiam honorabilis. Nihilominus tamen una scientia in hoc superexcellit aliam. Quod autem omnis scientia sit bona, patet; quia bonum rei est illud, secundum quod res habet esse perfectum: hoc enim unaquaeque res quaerit et desiderat. Cum igitur scientia sit perfectio hominis, in quantum homo, scientia est bonum hominis. Inter bona autem quaedam sunt laudabilia, illa scilicet quae sunt utilia in ordine ad finem aliquem: laudamus enim bonum equum, quia bene currit; quaedam vero sunt etiam honorabilia, illa scilicet quae sunt propter seipsa; honoramus enim fines. In scientiis autem quaedam sunt practicae, et quaedam speculativae: et hae differunt, quia practicae sunt propter opus, speculativae autem propter seipsas. Et ideo scientiarum, speculativae, et bonae sunt et honorabiles, practicae vero laudabiles tantum. Omnis ergo scientia speculativa bona est et honorabilis.</p>

¹⁰ Amerini also mentions Siger of Brabant as a source for Bonini's work, however, this only relates to the similar issues addressed by the two philosophers (Amerini, 2013: 319–324).

Alexander Bonini de Alexandria	Thomas de Aquino, <i>Quaestiones disputatae de anima</i> , qu. 1 art. 1 concl.
Anima autem intellectiva est in confinio substantiarum separatarum et substantiarum sensibilium.	Si igitur anima humana, in quantum unitur corpori ut forma, habet esse elevatum supra corpus non dependens ab eo, manifestum est quod ipsa est in confinio corporalium et separatarum substantiarum constituta.
Alexander Bonini de Alexandria	Thomas de Aquino, <i>Quaestiones disputatae de anima</i> , qu. 1, art. 1, rat. 11 et ad 11.
[...] nam non est intentio Philosophi, quin intelligere sit hominis per animam, sed quod intelligere non ita est animae quod indigeat instrumento corporeo.	Praeterea, si anima humana est hoc aliquid et per se existens, oportet quod per se habeat aliquam propriam operationem; quia uniuscuiusque rei per se existentis est aliqua propria operatio. Sed anima humana non habet aliquam propriam operationem; quia ipsum intelligere, quod maxime videtur esse eius proprium, non est animae, sed hominis per animam, ut dicitur in I <i>de anima</i> . Ergo anima humana non est hoc aliquid. [...] Ad undecimum dicendum quod intelligere est propria operatio animae, si consideretur principium a quo egreditur operatio; non enim egreditur ab anima mediante organo corporali, sicut visio mediante oculo, communicat tamen in ea corpus ex parte obiecti; nam phantasmata, quae sunt obiecta intellectus, sine corporeis organis esse non possunt.

With regard to Albertus Magnus, the adoption of his doctrine was of a different nature. Firstly, Bonini incorporated into the text a whole section of Albert's commentary on the *Physica*, making only minor changes of character. This concerns the part in which Bonini points out that the proper scientific method is deduction, thus it is impossible to gain knowledge of animate beings without first knowing the soul, the animating principle; and where he presents a division of the sciences dealing with animate creatures. In doing so, he used the introduction of Albertus' commentary on *Physica*, again slightly editing it, which mainly amounted to abridgement. The nature of the acquisitions is illustrated in the following table:

Alexander Bonini de Alexandria	Albertus Magnus, <i>In Physicam</i> I, 1, 4 (ed. A. Borgnet, p. 8b–9b)
<p>Omnia enim animata convenient in anima, et ideo primo Aristoteles notificavit animam in communi in hoc libro quem habemus prae manibus. In isto enim libro determinat de ipsa anima et potentiis sive partibus eius. In sequentibus autem libris determinat de operibus propriis cuiuslibet animati.</p>	<p>Sed scientia de animatis habet duas partes. Cum enim anima sit principium animatorum, et principium oporteat cognosci ante principiatum, oportet haberi scientiam de anima antequam habeatur scientia de corporibus animatis. Scientia autem de anima duas necessario habet partitiones. Quoniam aut est de ipsa anima et potentiis sive partibus ejus: aut scientia de operibus animae quaecumque habet in corpore, et de passionibus ejus quas patitur in corpore. Et scientia quidem de anima secundum se et potentias eius habet tradi in libris de <i>Animalibus</i> dictis.</p>
<p>Opera autem animae vel sunt ipsius in corpus immediate (eo modo quo dicimus quod anima dat esse corpori, quo quidem esse est vivere, quia “vivere viventibus est esse”), et de hoc opere determinatur in libro <i>De causa vitae et mortis</i> et <i>De causis longioris vitae</i>, vel ipsum opus animae est per potentiam eiusdem. Potentia autem est triplex, scilicet: Vegetabilis, sensibilis et intellectualis. Opera vegetabilis sunt tria, scilicet generatio, augmentum et nutrimentum. De primo et secundo dictum est in libro <i>De generatione</i>. De tertio habet dici in libro <i>De nutrimento</i>.</p>	<p>Opera autem ejus duplicia sunt, quia aut sunt animae in corpus, ita quod non per potentias, sed per se operatur anima: aut operatur secundum potentias. Et opus animae quidem per substantiam animae factum in corpore, est vita, cui mors opponitur. Et hoc opus determinatur in libro de <i>Causa vitae et mortis</i> et <i>causis longitudinis vitae</i>.</p> <p>Opera vero animae alia sunt multiplicata secundum potentias vegetabilis sensibilis et intellectualis animae partis. Et opera quidem vegetabilis sunt nutrire, et augere, et generare. Sed duo illorum sufficienter in libro de <i>Generatione</i>, scilicet generatio et augmentum. Tertium autem in genere habet determinari in libro de <i>Nutrimento</i>.</p>

Alexander Bonini de Alexandria	Albertus Magnus, <i>In Physicam</i> I, 1, 4 (ed. A. Borgnet, p. 8b–9b)
<p>Opera autem sensibilis sunt tria in genere, scilicet sentire, appetere et movere secundum locum, quia primo sensus apprehendit, secundo appetitiva imperat motum, tertio motiva exequitur. Opus autem sensibilis secundum sentire tripliciter variatur. Uno modo secundum quod sensus egreditur vel ingreditur in animal. Et de sensu isto modo determinatur in libro <i>De somno et vigilia</i>, quia somnus est quasi quaedam retractio sensuum, vigilia autem quidam egressus eorundem. Secundo modo est operatio sensus in comparatione ad sensibile, secundum quod diversa sensibilia secundum diversas naturas aspiciunt diversimode diversos sensus. Et hoc modo de sensu et sensibili determinatur in libro <i>De sensu et sensato</i>. Tertio modo est operatio sensibilis potentiae secundum quendam reditum ex specie sensibili, in rem cuius est species. Et de tali operatione est liber <i>De memoria et reminiscentia</i>.</p>	<p>Opera autem sensibilis secundum sentire tripliciter variatur: aut enim accipitur secundum comparisonem sensus ad animal, scilicet secundum quod sensus egreditur vel ingreditur in animal: vel secundum comparisonem sensus ad sensibile: aut secundum reditum ex specie sensibili servata apud animam in rem prius acceptam in sensu. Et horum trium primum quidem in libris de <i>Somno et Vigilia</i> traditur. Secundum autem in libro de <i>Sensu et Sensato</i>. Tertium autem in libro de <i>Memoria et Reminiscentia</i>.</p>
<p>Sequitur opus motivae, quae quidem vel movet secundum locum, scilicet mutando locum et transferendo corpus a loco ad locum, aut dilatando, aut constringendo corpus in eodem loco. Et utrumque horum traditur in libro <i>De motibus animalium</i>. Sit tamen specialis tractatus <i>De inspiratione et respiratione</i>. Anima enim facit specialem motum in habentibus pulmonem ad refrigerium pectoris per spiritum attractum quem movet, trahendo, retinendo et emittendo.</p>	<p>Secundum autem quod motiva est anima sensibilis, dupliciter movet, scilicet secundum locum, aut mutando locum, aut dilatando et constringendo corpus in eodem loco: et utrumque horum traditur in libro de <i>Motibus animalium</i>. Hic autem motus est generalis omnibus animalibus sub disjunctione acceptis.</p> <p>Quoniam omne animal aut movetur motu processivo, aut dilatationis et constrictionis motu, aut utroque: facit autem specialem motum in habentibus pulmonem, qui est ad refrigerium pectoris per spiritum attractum quem movet trahendo et retinendo et emittendo: et huiusmodi scientia traditur in libro de <i>Respiratione et Inspiratione</i>.</p> <p>Et ad adminiculum eius est liber quem Costabluce composuit de <i>differentia spiritus et animae</i>.</p>

Alexander Bonini de Alexandria	Albertus Magnus, <i>In Physicam</i> I, 1, 4 (ed. A. Borgnet, p. 8b–9b)
Sequitur opus partis intelligibilis. De intellectu autem, quomodo scilicet intellectus dividitur in possibilem et agentem et quomodo possibilis est omnia fieri et agens est omnia facere, et quomodo intellectus noster se habet ad phantasmata sicut visus ad colores, et de similibus determinatur in tertio huius. Completer tamen notitia intellectus per illum tractatum qui dicitur <i>De intellectu et intelligibili</i> .	Opus autem animae secundum partem intellectualem tractatur in scientia subtili de <i>Intellectu et Intelligibili</i> . Quibus habitis, sufficit addere scientiam de corpore animato vegetabili et sensibili, cuius differentiae quoad vegetabilia traduntur in libris de <i>Vegetabilibus</i> . Et quoad differentias animalium traditur scientia sufficiens in libro <i>De Animalibus</i> . Et ille liber est finis scientiae naturalis.

From the table above it can be seen that the first passage has the least similarity, in which only the conclusion about the powers and parts of the soul coincide. This is due to the fact that Bonini expounds his rationale, based only on *De anima*, whereas Albertus Magnus, in his introduction to the commentary on the *Physics*, outlines a broader horizon of inquiry, given that *Physica* is the most general work of all writings on natural philosophy, and *De anima* is its particularisation. In the subsequent passages, many more similarities can be seen (some phrases are verbatim). What differs the two texts, however, is the absence in Bonini's work of two works by Aristotle, *De animalibus* and *De Plantis*, as well as Costa ben Luca's *De differentia spiritus et animae*.

Bonini's second use of Albertus' writings is to paraphrase passages from his commentary on *De anima*, as is evident when Alexander discusses the ontological status of the properties (*passiones*) of the soul. Albertus devotes considerable attention to this issue, whereas the Alexandrian condenses the argument to a single sentence.

Alexander Bonini de Alexandria	Albertus Magnus, <i>In De anima</i> III, 5, 4 (ed. A. Borgnet, p. 419b–420a)
<p>[...] autem “quasi accidentis”, quia (secundum multos) potentiae animae non sunt accidentia, licet habeant modum accidentis.</p>	<p>Si quis vero posterius objiciat has potentias animae non esse substantiam, sed esse potentias naturales, et ita esse de genere accidentium, et inde ulterius velit esse in anima compositionem subjecti et accidentis, inferens ulterius animam esse compositam in substantiam ex materia et forma, eo quod ante omnes compositiones secundas accidentium cum substantis compositio est prior ex materia et forma, eo quod nullum accidens accedit substantiae simplici, sive sit materia, sive forma, nos dicimus quod hujusmodi potentiae non sunt accidentia communiter, sed sunt potentiae naturales et proprietates animae: et haec sunt vires substantiae ejus, et talia multa accidunt omni substantiae simplici, sive sit forma, sive materia, sicut etiam nos supra dixisse meminimus. Et hoc addimus, quod tanto accidunt ei plura de talibus, quanto fuerit simplicior: quanto enim simplicior, tanto plura operatur: et utique nihil operatur cujus virtutem operis non habeat: et ideo ex talium accidentium multiplicata et multiplicatione non concludi potest compositio substantiae.</p>

A third way is to take over a passage in which Albertus paraphrased Averroes without citing him explicitly and replace the paraphrase with a quotation from Averroes with a citation, leaving Albertus' conclusion verbatim.

Alexander Bonini de Alexandria	Albertus Magnus, <i>In De anima</i> I, tract. 1, cap. 3 (ed. A. Borgnet, p. 121a)	Averroes, <i>In De anima</i> I, 3 (ed. H. A. Wolfson, D. Baneth, & F. H. Fobes, p. 6, v. 15–32)
<p>Ad hanc quaestionem potest dici quod Commentator hunc passum exponit duobus modis. Secundum primum modum intendit dicere Philosophus quod contingentium animae quaedam sunt quae appropriantur animae eo quod anima non indiget corpore in habendo has contingentes passiones, sicut est in imaginatione per intellectum. Vocat autem imaginationem per intellectum ipsum intellegere, quod quidem non indiget corpore sicut instrumento. Aliae sunt quae contingunt animae quae non sunt sine instrumento corporeo, sicut concupiscere; talia enim, sicut dicit Commentator, “contingunt corpori propter animam”. Alio modo exponit Commentator hunc passum dicens quod Philosophus forte per passiones proprias animae intelligit illas quae primitus existunt in anima, et secundo in corpore ut sensus et imaginatio. Per alias intelligit illas quae existunt in anima per corpus, ut somnus et vigilia quae incipiunt ab evaporatione cibi, et efficiuntur ligamentum vel solutio virtutum animae</p>	<p>Accidentium autem per se animae duo sunt genera. Quaedam enim ipsorum sunt propriae passiones animae secundum quod ipsa in substantia consideratur non cointellecto corpore, sicut intellectus, et voluntas, et ratio. Alia autem accidentia communia sibi et corpori quod habet animam, tamen accidunt corpori non secundum quod est corpus tantum, sed potius ex eo quod ipsa anima est in tali corpore animato quod est corpus animalium. Et illorum accidentium adhuc sunt duo genera. Est enim passio quae incipit ab anima et expletur per corpus, sicut visus, et auditus, et omnino sensus, et vegetatio omnis. Alia autem est passio quae incipit in corpore et redundat ad animam, ut somnus et vigilia, quae incipiunt ab evaporatione cibi, et efficiuntur ligamentum vel solutio virium animae.</p>	<p>Deinde dixit: Et existimatum est, etc. Idest, accidentium autem is contingentium anime, quedam sunt, ut existimatur, passiones quae appropriantur anime, scilicet quoniam anima non indiget corpore in habendo has passiones, v.g. ut in ymaginatione per intellectum. Quedam autem reputantur indigere corpore, et quod non complebuntur nisi per utrunque, scilicet anima et corpore. Et hoc intendebat cum dixit: et quedam contingunt corpori propter animam. Et hee sunt passiones attribute virtuti concupiscibili, scilicet anime quae desiderat et fugit. Et induxit hanc divisionem in accidentibus anime quoniam illud quod est magis desideratum de passionibus anime est utrum possit esse de eis abstractum aliquid, a ut non; quod impossibile est nisi sit aliquid earum proprium anime sine corpore. Et potest intendere per passiones proprias anime eas quae primitus existunt in anima et secundo in corpore, ut sensus et ymaginatio. Et intendit per alias eas quae existunt in anima propter corpus, ut sompnum et vigiliis.</p>

EDITORIAL PRINCIPLES

1. This edition has been prepared on the basis of the following sources:
 - Assisi, Biblioteca del Sacro Convento di San Francesco, cod. 326 (=A),
 - Madrid, Royal Monastery of San Lorenzo of El Escorial, cod. d.III.19 (=M),
 - Oxford, Magdalen College, cod. 80 (=D),
 - Oxford, Oriel College, cod. 58 (=O),
 - Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, cod. Z. Lat. 260 (=V),
 - *Sententiosa atque studio digna expositio super tres libros Aristotelis De anima*, impr. Theodoricus Rood, Oxoniae 11.10.1481 (=B).

Manuscript M¹¹ was chosen as the basis for the edition, primarily because it belongs (alongside manuscripts A and D) to the group of the oldest, i.e. 14th century sources. Apart from isolated inflectional errors and few, usually insignificant omissions,¹² it is essentially free of errors, whereas A and D are burdened with quite a significant number of them. Furthermore, manuscript A contains the largest number of individual variants not recorded in any other source. Manuscript D, on the other hand, was probably corrected and completed by another copyist. A particularly significant fact is that the colophon of the commentary on *De anima* has been largely scratched out and cannot be fully reconstructed today. Manuscript M, on the other hand, is the oldest and strongest testimony to the authenticity of the published work and, according to the colophon, it as much as contains its authorised version (*edita*).¹³

In cases where the manuscript M gives an erroneous variant or omits a fragment of text, emendations from other sources were used.

2. The text has been provided with two apparatuses — a philological and a doctrinal one. The philological apparatus includes any differences between the sources, as well as copyists' interventions (e.g. deletions, overwrites, corrections). Marginal notes are also indicated there, but only those that were corrections to the text or additions to it; structural notes or those repeating a text fragment or manuscript are not shown. Nor were the individual features of the individual copyists' graphia shown, such as writing the letter *x* instead of *s* or *ss* in MS A or writing *-uus* instead of *-us* in MS V.

The doctrinal apparatus includes identifications of quotations evoked by Bonini and the doctrinal sources of his thought from which he drew tacitly. The quotations

¹¹ Due to the insignificant volume of the fragment published here, the findings presented are hypothetical, but find historical and philological justification.

¹² The only significant omission in the manuscript M, shared by the way with the manuscript A, is the absence of the initial fragment containing the apostrophe to Philip of Melun. In this case, the other sources were essentially homogeneous and the fragment was reconstructed basing on them.

¹³ The colophons are presented below in section *Manuscripts description* below.

evoked by the phrase *ad "oppositum est Philosophus"* present in the questions were not identified, as the text was divided and identified in the *expositio*.

3. The text was prepared in accordance with the principles of classical Latin. The punctuation used in the text does not correspond to any national language, but rather to the internal logic of the text. It has been minimised in order to facilitate reception.

MANUSCRIPTS DESCRIPTIONS

A = Assisi¹⁴, Fondo Antico presso la Biblioteca del Sacro Convento, cod. 326 saec. XIV; f. 92

1ra–92rb: Alexander Bonini de Alexandria, *Commentum super tres libros De anima Aristotelis* (incompletum¹⁵)

1ra–19rb: Liber I

“Ubi non est scientia animae, non est bonum” (Proverbiorum XIX). Augustinus, *De trinitate* libro IV, capitulo primo,... x ...si solum esset radix sicut est corpus mixtum ex quattuor qualitatibus primis.

19rb–63ra: Liber II

“Quoniam quidem a prioribus”... Postquam Philosophus dixit de anima secundum opinionem aliorum¹⁶... x ...Alia est phantasia indeterminata quae quidem non est in absentia sensibilis et de hac non est quod coniungitur sensui in actu. Ad argumentum patet per dicta.

63ra–92rb: Liber III (incompletus)

“De parte autem animae”... Postquam Philosophus determinavit de parte animae... x ...habet etiam animal inguam propter bene esse, propter quam linguam significet alteri. Et hoc modo animalia multas habent m<...> ad bene esse <...>.

M = Madrid, Royal Monastery of San Lorenzo of El Escorial, cod. d.III.19 saec. XIV; f. 124 (124v vacua)

1ra–124rb: Alexander Bonini de Alexandria, *Commentum super tres libros De anima Aristotelis*

¹⁴ Partial description available online: *Internet Culturale*, 2022.

¹⁵ Sine ultimis sententiis librii tertii — in ultimo folio, defectus chartae occurrit.

¹⁶ Supra aliqua nota prob. manu de saec. XVI incipiens: “Incipit secundus liber *De Anima* A<lexandri de> A<lexandria>...”.

1ra–28vb: Liber I

“Ubi non est scientia animae, non est bonum” (Proverbiorum XIX). Augustinus, *De trinitate* libro IV, capitulo primo, ... x ...si solum esset radix sicut est corpus mixtum ex quattuor qualitibus primis.

Explicit liber primus *De anima* Deo gratias.

29ra–87vb: Liber II

“Quoniam quidem a prioribus”... Postquam Philosophus dixit de anima secundum opinionem aliorum... x ...Alia est phantasia indeterminata quae quidem non est in absentia sensibilis et de hac non est dubium quod coniungitur sensui in actu. Ad argumentum patet per dicta.

88ra–124rb: Liber III

“De parte autem animae”... Postquam Philosophus determinavit de parte animae... x ...habet etiam animal linguam propter bene esse, propter quam linguam significet alteri. Et hoc modo animalia multas habent virtutes et opiniones ad bene esse determinatas.

Explicit summa super librum *De anima* edita a fratre Alexandro de Alexandria de Ordine Fratrum Minorum Deo gratias Amen.

D = Oxford, Magdalen College,¹⁷ cod. 80 saec. XIV/XV;¹⁸ f. 1– 223*; (160v* vacua)

1ra–36vb: Petrus Thomae, *Liber de ente*

Sicut Philosophus primo *Physicorum* capitulo primo... x ...aliquorum si quodlibet istorum ab isto 3° abstrahuntur manet causa...

37ra–63rb: Petrus Thomae, *Formalitates*

Ad evidentiam distinctionis praedicamentorum sic intend procedure... x ...Expliciunt *Formalitates* fratris Petri Thomae.

63va–67vb: Gualterus Burlaeus, *Expositio in librum de memoria et reminiscencia*

De memoria autem et memorari etc. In prohemio huius libri quod durat... x ...in eis quapropter figuratur in aspectu earum et propter hoc de difficili amittit eas.

Explicit expositio Magistri Walteri Burley *de memoria et reminiscencia*.

¹⁷ For the detailed description see Joannes Duns Scotus, 2006: 13*–15*. According to the information on page 13*, it was made on the basis of unpublished description by Ralph Hanna.

¹⁸ Determining the age of the manuscript in question requires separate research, as there is a dispute in the doctrine. The editors of Scotus' commentary on *On the soul* take the position that the manuscript dates from the fifteenth century, and Krause after Lohr, that from the fourteenth century.

68ra–160rb: Alexander Bonini de Alexandria, *Commentum super tres libros De anima Aristotelis*

68ra–88rb: Liber I

Interrogasti me — honoret te Deus — illustrissime fili Philippe de Melduno... x ...si solum esset radix sicut corpus mixtum ex quattuor qualitatibus primis. Et sic finis primi libri *De anima*.

88va–133vb: Liber II

“Quoniam quidem a prioribus”... Postquam Philosophus dixit de anima secundum opinionem aliorum... x ...Alia est phantasia indeterminata quae quidem non est in absentia sensibilis et de hac non est dubium quando coniungitur sensui in actu. Ad argumentum patet per dicta.

Et sic finis secundi *De anima* secundum Alexandrum.

134ra–160rb: Liber III

“De parte autem animae”... Postquam Philosophus determinavit de parte animae... x ...habet etiam animal linguam propter bene esse, propter quam linguam significet alteri. Et hoc modo animalia multas habent opiniones et virtutes ad bene esse determinatas.

Explicit summa Alexandri super tertio *De anima*.¹⁹

161ra–177rb: Joannes Duns Scotus, *Quaestiones super secundum et tertium De anima*

Quaeritur utrum sensus tactus sit unus vel plures... x ...Expliciunt quaestiones doctoris subtilis super secundum et tertium de anima. (*alia manu*): etiam Magister Bentley.

177va–180va Gualterus Burlaeus, *Expositio in de motu animalium*

De motu autem eo qui est animalium secundum Philosophum... x ...Explicit expositio Magistri Walteri Burley super libro de motu animalium.

180va–184vb: Gualterus Burlaeus, *Sententia libri De longitudine et brevitate vitae*

De eo autem quod est causa rem longae vitae... x ...Explicit sententia libri de longitudine et brevitate vitae secundum Magistrum Walterum Burley.

185ra–223vb: “Scotulus”, *Quaestionaria sententia super tres libros Meteororum*

Quaeritur utrum de impressionibus meteororum sit scientia... x ...ad generationem alterius sicut putrefactio bovis est pepansisad generationem apum.

¹⁹ “Super tertio *De anima*” alia manu loco expuncto scriptum est.

V = Venezia,²⁰ Biblioteca Nazionale Marciana, cod. Z. Lat. 260, saec. XV; ff. 105 (1r–2r, 120r–103v perg., 3r–101v chart.); (101r–101v vacua) tribus manibus exaratus (prima a f. 3ra ad f. 89vb, secunda quae Thomae de Neocastro²¹ videtur esse a f. 99ra ad f. 100vb, tertia in folio f. protect. 1r–2, 102r–103v)

1r–2v; 102r–103v Al Fargani, *De aggregatione stellarum* (opus incompletum, cap. XXII–XXVII continens et ordine variato, quia f. 1ra–vb cap. XXVII–XXIX continent, f. 2ra–vb — cap. XIX–XXII, f. 102ra–vb — cap. XXII–XXIV, et 103ra–vb — cap. XXIV–XXVII, ergo rectus ordo debet esse foliorum: 2ra–vb, 102ra–103vb, 1ra–vb)

2ra: ...prima tantum quae sunt 15 stellae...

1vb: Et oportet quidem ut declaremus... Explicit liber Alfraganum. Deo gratias...

3ra–99rb: Alexander Bonini de Alexandria, *Commentum super tres libros De anima Aristotelis*

3ra–23vb: Liber I

Interrogasti me — honoret te Deus — illustrissime fili Philippe de Melduno...
x ...si solum esset radix sicut est corpus mixtum ex quattuor qualitatibus primis.

24ra–72vb: Liber II

“Quoniam quidem a prioribus”... Postquam Philosophus determinat de anima secundum opinionem aliorum... x ...Alia est phantasia indeterminata quae quidem non est in absentia sensibilis et de hac non est dubium quando coniungitur sensui in actu. Ad argumentum patet per dicta.

72vb–99rb: Liber III

“De parte autem animae”... Postquam Philosophus determinavit de parte animae... x ...habet etiam animal linguam propter bene esse, propter quam linguam significet aliquid alteri. Et hoc modo animalia multas habent virtutes et opiniones ad bene esse determinatas.

Explicit summa super librum *De anima* edita a fratre Alexandro de Alexandria de Ordine Fratrum Minorum concessa fratri Thomae de Neocastro, provinciae Calabriae praedicti ordinis, fratri minimo, quam summam seu scriptum emit ab uno fratre Ordinis Praedicatorum Laurentio de Prato nomine. Anno Domini MCCCCXXII de mense decembris. Deo gratias, manu propria.

²⁰ For the older description see Valentinelli, 1871: 52–53.

²¹ For the short description and bibliography on Thomas of Neocastro see Monfasani, 2011: 98.

99v–101r: Index contentorum

Utrum de anima possit esse scientia... x ...Quid est illud immobile a quo incipit motus animalis.

O = Oxford, Oriel College,²² cod. 58, saec. XV; f. 207 (200r–202v, 203v–207v vacua). F. 1r nota: “Explicit ellucidantissima exposition egregii Alexandri super secundum librum de anima, et sequitur explanatio eiusdem super tertium de anima”; generaliter duabus manibus exaratus (prima a f. 1r ad f. 197v, secunda a f. 198r ad f. 199v et in f. 203r), sed una nota in f. 1r et aliquae correctiones alteris manibus factae.

1r–199v: Alexander Bonini de Alexandria, *Commentum super tres libros De anima Aristotelis* (solum libri I et II)

1r–61r: Liber I

Interrogasti me — honoret te Deus — illustrissime fili Philippe de Melduno... x ...si solum esset radix sicut est corpus mixtum ex quattuor qualitibus primis et cetera...

Explicit expositio venerabilis Alexandri super primum librum *De anima*.

61r–197v: Liber II

Incipit etiam expositio eiusdem super secundum etc. “Quae quidem a prioribus”... Postquam Philosophus dixit de anima secundum opinionem aliorum... x ...Alia est phantasia indeterminata quae quidem non est in absentia sensibilis et de hac non est dubium quod coniungitur sensui in actu. Ad argumentum patet per dicta.

Explicit elucidantissima(!) expositio egregi Alexandri super secundum librum *De anima* et sequitur explanatio eiusdem super tertium *De anima*.

198r–199v: *Excerpta aliqua ex tertio libro De anima*

Annotatines ex tertio *De anima* libro desumptae.

Ex duobus quia(?) simplicia sunt nempe aere et aqua sensus... x ...pars enim sensitiva corpori est immixta mens vero ab illa secreta et seiungata(?).

203r: *Excerpta aliqua ex dictis Alexandri Aegidique de influentia elementorum in animal et de anima*

Ex Alexandro et Aegidio.

Terra quia si pura sit, frigida est et sicca et determinatum corpus non est... x ...Intellectus passivus. De quibus omnibus suo ordine agit Aristoteles in tertio *De anima*.

²² For the older description see Coxe, 1852: 21.

B = Sententiosa atque studio digna expositio super tres libros Aristotelis *De anima*, impr. Theodoricus Rood, Oxoniae 11.10.1481, f. 239.

a2r–H8r: Alexander Bonini de Alexandria, *Commentum super tres libros De anima Aristotelis*

a2r–g5v: Liber I

Interrogasti me — honoret te Deus — illustrissime fili Philippe de Melduno... x ...si solum esset radix sicut corpus mixtum ex quattuor qualitatibus primus et aut... primi libri *De anima*.

Explicit expositio venerabilis Alexandri super primum librum *De anima*.

h1r–y7v: Liber II

“Quoniam quidem a prioribus”... Postquam Philosophus dixit de anima secundum opinionem aliorum... x ...Alia est phantasia indeterminata quae quidem non est in absentia sensibilis et de hac non est dubium quando coniungitur sensui in actu. Ad argumentum patet per dicta.

Explicit elucidantissima exposition egregii Alexandri super secundum librum *De anima*.

z1r–H8r: Liber III

“De partem autem animae”... Postquam Philosophus determinavit de parte animae... x ...habet etiam animal linguam propter bene esse, propter quam linguam significet alteri. Et hoc modo animalia multas habent opiniones et virtutes ad bene esse determinatas.

Explicit sententiosa atque studio digna expositio venerabilis Alexandri super tertium librum *De anima*. Impressum per me Theodoricum Rood de Colonia in alma universitate Oxoniensi Anno incarnationis Dominicae MCCCCLXXXI, XI die mensis Octobris.

BIBLIOGRAPHY

Abbreviations:

ALD *Aristoteles Latinus Database*. Turnhout: Union Académique Internationale KUL/BREP-OLiS (online).

PL Migne, J.P. (Ed.). (1841–1855). *Patrologiae cursus completus. Series Latina*. (Vols. 1–217). Parisiis: Migne.

Primary literature:

Manuscripts

Alexander Bonini de Alexandria. *Commentum in tres libros De anima Aristotelis*:

— Assisi, Biblioteca del Sacro Convento di San Francesco, cod. 326;

— Madrid, Royal Monastery of San Lorenzo of El Escorial, cod. d.III.19;

- Oxford, Magdalen College, cod. 80;
 - Oxford, Oriel College, cod. 58;
 - Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, cod. Z. Lat. 260;
 - London, Lambeth Palace, cod. 100.
- Anonymus. *In De anima*. Cambridge University Library, cod. Pet. 239, ff. 95r–134v.

Early-modern print

Alexander Bonini de Alexandria. (1481). *In De anima Aristotelis expositio*. Oxonii: Per Theoricum Rood de Colonia.

Printed sources

- Albertus Magnus. (1890a). *De anima* (=Beati Alberti Magni opera omnia, 3). (A. Borgnet, Ed.). Parisiis: Apud Ludovicum Vives.
- Albertus Magnus. (1890). *Physica* (=Beati Alberti Magni Opera Omnia, 2). (A. Borgnet, Ed.). Parisiis: Apud Ludovicum Vives.
- Aristoteles. *De anima*. (=ALD).
- Aristoteles. *Ethica*. (=ALD).
- Aristoteles. *Metaphysica*. (=ALD).
- Augustine. (1887). *On the Holy Trinity*. (A.W. Haddan, Trans.). Buffalo–New York: Christian Literature Publishing Co.
- Augustinus. *De trinitate*. (=PL. Vol. 42: 819–1098).
- Averroes. (1953). *Commentarium magnum in Aristotelis De anima libros*. (H.A. Wolfson, D. Baneth, & F.H. Fobes, Eds.). Cambridge: The Mediaeval Academy of America.
- Johannes de Fonte. (1974). Auctoritates Aristotelis Senecae, Boethii, Platonis, Apulei Africani, Porphyrii et Gilberti Porretani (pp. 111–335). In: J. Hamesse. *Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège medieval: Étude historique et édition critique*. Louvain–Paris: Publications Universitaires — Beatrice Nauwefalaerts.
- Joannes Duns Scotus. (2006). *Quaestiones super secundum et tertium De anima*. (C. Bazán, K. Emery, R. Green, T. Noone, R. Plevano, & A. Traver, Eds.). Washington: Catholic University of America Press.
- Thomas de Aquino. (1959). *Sentencia libri De anima: liber I: Reportatio Reginaldi de Piperrino*. Ed. Taurini. Retrieved from: <https://www.corpusthomicum.org/can1.html> (10.11.2022).
- Thomas de Aquino. (1970). *Quaestiones disputatae de veritate: a quaestione II ad quaestionem IV*. (Leonina, Ed.). Retrieved from: <https://www.corpusthomicum.org/qdv02.html> (10.11.2022).
- Tweedale, M. (Ed.). (2006). *Biblia Sacra iuxta Vulgatam Clementinam*. Londoni: Vulsearch.

Secondary literature:

- Amerini, F. (2013). Alexander of Alessandria Commentary on the Metaphysics (pp. 313–320). In: F. Amerini & G. Galuzzo (Eds.). *A companion to the Latin medieval commentaries on Aristotle's Metaphysics*. Leiden: Brill.
- Bazzichi, O. (2011). *Il paradosso francescano tra povertà e società di mercato. Dai monti di pietà alle nuove frontiere etico-sociali del credito*. Torino: Effata' Editrice.
- Bazzichi, O. (2012). Apunt sull'Etica Economica della scuola francescana. *Acta Philosophica*, 1(21), 11–40.
- Buchwald, G. & Herrle, T. (1921). *Redeakte bei Erwerbung der akademischen Grade an der Universitaet Leipzig im 15. Jahrbundert*. Leipzig: Springer Verlag GMBH.

- Coxe, H.O. (1852). *Catalogus codicum MSS. Qui in collegiis aulisque Oxoniensibus hodie adseruantur* (Pars I). Oxonii: E Typographeo Academico.
- Davy, M.M. (1931). *Les sermons universaires Parisiens de 1230–1231*. Paris: Libraire Philosophique J. Vrin.
- Domański, J. (2020). *Łacina w Polsce. Średniowieczne piśmiennictwo myślicielskie. Antologia*. Kraków: PAU.
- Galluzzo, G. (2013). *The medieval reception of Book Zeta of Aristotle's Metaphysics* (vols. 1–2). Leiden–Boston: Brill.
- Hamelin, A.M. (1962). *Un Traité de morale économique au XIVe siècle: le Tractatus de usuris de maître Alexandre d'Alexandrie*. Louvain–Montreal–Lille: Éditions Nauwelaerts–Librairie Franciscaine–Librairie Giard.
- Jung-Palczewska, E. (Ed.). (2000). *Prima verba: Krakowskie mowy uniwersyteckie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kowalczyk, M. (1970). *Krakowskie mowy uniwersyteckie z pierwszej połowy XV wieku*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich–Wydawnictwo PAN.
- Krause, F. (1980). Abriss der Erkenntnistheorie bei Alexander von Alessandria. *Studia Mediewistyczne*, 20, 91–125.
- Krause, F. (1985). Filozoficzne poglądy Aleksandra Boniniego z Aleksandrii i ich wpływ na Uniwersytet Krakowski. *Studia Mediewistyczne*, 23(2), 5–184.
- Krause, F. (1986). Die Charakteristik des Begriffs Substanz bei Alexander Bonini aus Alexandria. *Mediaevalia Philosophica Polonorum*, 28, 33–39.
- Krause, F. (2000). L'attitude d'Alexandre Bonini d'Alexandria à l'égard du principe d'individuation. *Studia Mediewistyczne*, 34–35, 147–155.
- Monfasani, J. (2011). *'Bessarion Scholasticus': A study of Cardinal Bessarion's Latin library*. Turnhout: Brepols.
- Riserbato, D. (2020). Il soggetto della teologia e le sue passionnes explicabiles in Alessandro Bonini di Alessandria († 1314): Commento alle Sentenze, Prologo, qq. 3–4. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 87, 201–235.
- Stanek, M. & Wojtczak, H. (2018). Marsyliusza z Inghen(?) Pochwała logiki. Komentarz do przekładu. *Studia Antyczne i Mediewistyczne*, 16(51), 153–156.
- Urbańska-Bożek, M. (2012). Problem nieśmiertelności duszy ludzkiej w nauce Arystotelesa w świetle koncepcji intelektu Aleksandra z Aleksandrii. *Studia Philosophiae Christianae*, 48(1), 159–183.
- Urbańska-Bożek, M. (2014). Metafizyka duszy i umysłu. Próba reinterpretacji psychologii Arystotelesa inspirowana koncepcją intelektu Aleksandra Boniniego (pp. 105–125). In: K. Jasiński, Z. Kieliszek, & M. Machinek (Eds.). *Mózg, umysł, dusza. Spór o adekwatną antropologię*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Valentinelli, J. (1871). *Biblioteca Manoscritta ad S. Marci Venetiarum* (vol. IV). Venetiis: Ex typographia commercii.
- Veuthey, L. (1931). Alexandre de Alexandrie, maître de l'Université de Paris et ministre général des frères mineurs. *Études Franciscaines*, 43, 147–154.
- Veuthey, L. (1932). L'orientation philosophique d'Alexandre d'Alexandrie, maître de l'Université de Paris et ministre général des Frères Mineurs (1270–1314). *Études Franciscaines*, 44, 429–467.
- Wenzel, S. (2005). *Latin sermon collections from later medieval England orthodox preaching in the age of Wyclif*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wojtczak, H. (2018). Marsyliusza z Inghen(?) 'Recommendatio logicae'. *Studia Antyczne i Mediewistyczne*, 16(51), 139–147.
- Zonta, M. (2006). *Hebrew scholasticism in the fifteenth century*. Dordrecht: Springer.

Internet sources:

Von Cotta-Schönberg, M. (2019). *Oration Nisi satis exploratum of Enea Silvio Piccolomini (13 October 1445, Vienna)*. Retrieved from: <https://hal.science/hal-01345032/document> (10.11.2022).

Histoire de l'Europe et de la Méditerranée. (2022). Retrieved from: [http://www.histoireeurope.fr/RechercheLocution.php?Locutions=Adam%20III%20de%20Melun&fbclid=IwAR0I9DyA6laDRVZfiNfQuCUf7VEdDkg9aeQ3_RCCcAgE9BifKkzWNd8Hbv8histoire%20de%20l'Europe%20\(histoireeurope.fr\)](http://www.histoireeurope.fr/RechercheLocution.php?Locutions=Adam%20III%20de%20Melun&fbclid=IwAR0I9DyA6laDRVZfiNfQuCUf7VEdDkg9aeQ3_RCCcAgE9BifKkzWNd8Hbv8histoire%20de%20l'Europe%20(histoireeurope.fr)) (10.11.2022).

Internet Culturale. (2022). Retrieved from: http://www.internetculturale.it/opencms/opencms/it/viewItemMag.jsp?id=oai%3Awww.internetculturale.sbn.it%2FTeca%3A20%3ANT0000%3APG0213_ms.326Internet+Culturale (10.11.2022).

<ALEXANDER BONINI DE ALEXANDRIA>

<COMMENTUM IN PRIMUM LIBRUM DE ANIMA ARISTOTELIS.
PRINCIPIUM ET LECTIO 1>

1 <Prohemium>

| Interrogasti me — honoret te Deus — illustrissime fili Philippe de Melduno de optimo quod est in nobis, scilicet anima cogitans, quod turpe est occupari in ceteris, etiam sui intimi cognitione carere. Quod etiam attendens Philosophus
5 *De anima* librum edidit cuius expositionem cum quaestionibus et notabilibus acuto tuo ingenio et generosissimo transmitto, te paterno affectu rogans attentius quatenus cognitioni animae sic intendas, ut per eam proficias ad incrementa virtutum quarum ipsa dinoscitur esse subiectum. B:a2ra, D:68ra, O:1r, V:3ra

10 <Principium in libros *De anima*>

| “Ubi non est scientia animae, non est bonum” (Proverbiorum XIX). Augustinus *De Trinitate* IV, capitulo primo: “Scientiam terrestrium caelestiumque rerum magis existimare solet genus humanum. In quo profecto meliores sunt qui huic scientiae praeponunt nosse seipsos”. Ubi patet, secundum Augustinum,
15 quod notitia sui ipsius est praeponenda notitiae caelestium et terrestrium rerum. Seipsum autem non potest cognoscere homo sine notitia animae. Notitiam autem animae proprie non potest habere, sine notitia animae in communi, | quia intellectus noster procedit a confusis ad distincta, ab universalibus ad particularia, et ideo necessaria fuit scientia animae in communi, quia sine ea
20 non novit homo bonum suum. Et hoc est quod dicit praeallegata auctoritas: “Ubi non est scientia animae et cetera”. B:a2rb

In quo quidem verbo describitur notitia quam quaerimus. Primo quoad materialem continentiam, cum dicitur “animae”. Nam anima est materia et subiectum huius libri — nam iste liber | declarat naturam et potentias animae — et ideo scriptura huius libri mirabilior est aliis scripturis quas fecit Aristoteles. Unde Themistius: “Cum multa sint Aristotelis scripta quae utique aliquis mirabitur magis omnibus mirari contingit negotium de anima et
25 O: 1v

11 Prv. 19, 2. 12–14 Augustinus, *De trinitate* IV, 1 (PL 42, col. 884–885). 26–30 Themistius, *In De anima* I (ed. Verbeke, p. 1, vv. 8–12).

4 etiam] et V *deest* AM 8 Interrogasti ... esse subiectum] *om.* AM 12 Trinitate] libro *add.* BOV 12 IV] *om.* A 12 primo] recte in principio *add.* B, *marg. dex.* O 13 magis] magnum D, magni M 13 solet] *om.* A 14 nosse] nosce D 14 Ubi] ut A 16 cognoscere homo] *inv.* D 18 quia] cum *add.* BO 20 non] *rep.* D 22 verbo] *om.* A 22 quoad] quantum A, quantum ad D 24 declarat] *om.* AV 24–25 animae] continet *add.* A, considerat *add.* V 25 fecit] facit D 26 sint] sunt D 27 negotium] animae vel *add.* A

30 multitudinem problematum in illo, quae neque enumerare praevaluerunt qui ante Aristotelem fuerant, et copiam actionum ad unamquamque methodorum quas inseruit in hoc libro”.

Secundo describitur notitia quam quaerimus, scilicet animae, quantum ad formalem evidentiam, cum dicitur “scientia”. Nam forma et ordo notitiae tunc patet, quando notitia rei scientificè traditur. Modus autem scientificus est, ut primo notificentur communia, secundo specialia — hunc modum servavit Aristoteles. Omnia enim animata conveniunt in anima, et ideo primo Aristoteles notificavit animam in communi in hoc libro quem habemus prae manibus. In isto | enim libro determinat de ipsa anima et potentiis sive partibus eius. In 35 sequentibus autem libris determinat de operibus propriis cuiuslibet animati. Opera autem animae vel sunt ipsius in corpus immediate (eo modo quo dicimus quod anima dat esse corpori, quo quidem esse est vivere, quia “vivere viventibus est esse”), et de hoc opere determinatur in libro *De causa vitae et mortis* et *De causis longioris vitae*, vel ipsum opus animae est per potentiam eiusdem. Potentia autem est triplex, scilicet: Vegetabilis, sensibilis et intellectualis. Opera vegetabilis sunt tria, scilicet generatio, augmentum et nutrimentum. De 45 primo et secundo dictum est in libro *De generatione*. De tertio habet dici in libro *De nutrimento*. Opera autem sensibilis sunt tria in genere, scilicet sentire, appetere et movere secundum | locum, | quia primo sensus apprehendit, secundo appetitiva imperat motum, tertio motiva exequitur. Opus autem sen|sibilis secundum sentire tripliciter variatur. Uno modo secundum quod sensus 50 egreditur vel ingreditur in animal. Et de sensu isto modo determinatur in libro *De somno et vigilia*, quia somnus est quasi quaedam retractio sensuum, vigilia autem quidam egressus eorundem. Secundo modo est operatio sensus in comparatione ad sensibile, secundum quod diversa sensibilia secundum diversas

B:a2va

M:1rb
O:2r
V:3rb

35–68 Hoc totum fragmentum partim verbotenus, partim ad sensum, Alexander deprompsisse videtur ab Alberto Magno, *In Physicam* I, 1, 4 (ed. Borgnet, pp. 8b–9b). 40–41 Aristoteles, *De anima* II, 4 (415b13).

29 fuerant] fuerit V, om. ADM 29 actionum] secundum Themistium occasionum 29 unamquamque] actionum add. A 29 quas] om. A quasi DM 30 inseruit] quasi add. A 31 animae] om. AV 32 et ordo] om. A 33 notitia rei] inv. A 33 est] quod add. D 33 ut] om. D 35 conveniunt] convenit V, convenient A, om. D 35 anima] conveniunt add. D 36 hoc] om. BDOV 36 habemus prae manibus] prae manibus habemus (inv.) ABO 39 autem] enim BDO 40 quo] quod ADM 43 sensibilis] sensualis BO 44 scilicet] om. BDOV 46 sensibilis] sensus BO 46 tria] duo M, om. AV 46 appetere] om. AMV, supr. D 48 imperat] importat D 48 imperat motum] inv. A 48 tertio] et V 48 exequitur] exercet A 49 sentire] movere M 49–50 egreditur vel ingreditur] ingreditur vel egreditur (inv.) A 51 retractio] retractatio AO 51 autem] est quasi add. A 52–53 comparatione] operatione B

- naturas aspiciunt | diversimode diversos sensus. Et hoc modo de sensu et sensibili determinatur in libro *De sensu et sensato*. Tertio modo est operatio sensibilis potentiae secundum quendam reditum ex specie sensibili, in rem cuius est species. Et de tali operatione est liber *De memoria et reminiscencia*. Sequitur opus motivae, quae quidem vel movet secundum locum, scilicet mutando locum et transferendo corpus a loco ad locum, aut dilatando, aut constrin|gendo corpus in eodem loco. Et utrumque horum traditur in libro *De motibus animalium*. Sit tamen specialis tractatus *De inspiratione et respiratione*. Anima enim facit specialem motum in habentibus pulmonem ad refrigerium pectoris per spiritum attractum quem movet, trahendo, retinendo et emmitendo. Sequitur opus partis intelligibilis. De intellectu autem, quomodo scilicet intellectus dividitur in possibilem et agentem et quomodo possibilis est omnia fieri et agens est omnia facere, et quomodo intellectus noster se habet ad phantasmata sicut visus ad colores, et de similibus determinatur in tertio huius. Completur tamen notitia intellectus per illum tractatum qui dicitur *De intellectu et intelligibili*. Tantum de secunda parte thematis.
- 70 Tertio describitur notitia animae quam quaerimus quantum ad finalem sufficientiam, quando dicitur “non est bonum”, quasi diceret: “Sicut sine scientia animae non | provenit bonum, ita per notitiam eiusdem provenit bonum in nobis”. Hoc autem bonum est ex hoc quod notitia scientiae *De anima* est utilis. Est autem utilis, secundum Commentatorem primo *De anima*, tribus modis. Primo quidem, quia proficit ad notitiam veritatis rerum naturalium. Unde Commentator: “Unus modus iuvamenti huius scientiae est quantum est pars | nobilissima scientiae naturalis. Animalia enim sunt nobilissima corporum generabilium et corruptibilium. Anima autem est quid nobilior aliis omnibus, quae sunt in animalibus”, sine quibus cognitione non cognoscuntur animalia, quia est principium essentiale et formale animalium. Et sic primus modus utilitatis huius scientiae est quia iuvat ad scientiam naturalem. Secundus autem modus est, quia iuvat ad scientiam moralem. Unde Commentator: “Haec scientia pluribus scientis dat principia plura, sicut scientiae morali dat eligentiam et

75–83 Cf. Averroes, *In De anima* I, 2 (ed. Wolfson, Baneth, & Fobes, p. 5, vv. 20–32).

54 diversimode] diversitate A 57 Sequitur] aut *praem.* B 59 dilatando] *scr.* dilitando(!) *sed corr. in* dilitando(!) V 59 aut] et A 60 utrumque] utrum libet A 63 movet] movent BO 63 trahendo] et *add.* ADV 65 possibilem] possibles AV 65 est] *om.* A 67 tertio] libro *add.* A 68 tantum] dictum est *add.* A 68–69 tantum de secunda parte thematis] *om.* V 72 bonum] nobis *add.* A 73 quod] scientia *add. sed exp.* O 73 scientiae] *om.* DV 73 utilis] et *add.* V 74 autem] *om.* V 74 primo De anima] *om.* BDO | De anima] huius A 77 scientiae] scientia AD 77 animalia] alia A 78 quid nobilibus] quae est nobilior D 78 aliis] *om.* ADV 78 omnibus] aliis *add.* D 79 quius] eius AV 81 quia] quod M *deest* D 81–82 naturalem ... scientiam moralem] *om. hom.* D 83 scientiae] scientia A

rationem, et proheresim, et multa alia per quae reguntur civitates in moribus”.
 85 “Tertium iuvementum huius scientiae est, quia | proficit ad scientiam divinam”. M:1va
 Manifestatur enim in ista scientia, quia intelligentia est. In hac etiam scientia
 manifestatur veritas intellectus, ex qua devenimus in cognitionem substantia-
 rum separatarum. Manifestatur etiam quod intelligentiae sunt abstractae.
 90 De hiis autem omnibus est Primus Philosophus. Et sic haec scientia facit
 tria bona secundum tria iuvementa, et ideo de ea potest dici quod scribitur Sa-
 pientiae, septimo: “Venerunt etiam mihi multa bona pariter cum illa et cetera”.

<Lectio 1>

<Expositio textus 402a1–6>

Bonorum honorabilium... Liber iste, cuius expositionem intendimus, divi-
 95 ditur in duas partes: In prohemium et tractatum. Secunda ibi: “Principium
 autem quaestionis”. In prohemio Philosophus quinque facit, quia primo osten-
 dit huius scientiae dignitatem; secundo utilitatem, ibi: “Videtur autem”; ter-
 tio intentum, ibi: “Inquirimus autem”; | quar|to circa intentum difficultatem, V:3va
 ibi: “Omnino autem”; quinto ostendit cui parti philosophiae supponitur haec B:a3rb
 100 scientia, ibi: “dubitationem autem habent”.

| Primo ergo ostenditur quod haec scientia digna est et prima. Et potest O:3r
 esse ratio Philosophi talis: Scientia quae excedit alias in dignitate subiecti et
 certitudine est digna et prima; scientia de anima est huiusmodi; ergo et ce-
 tera. Circa hanc rationem sic procedit Philosophus: quia primo dicit quod
 105 scientia speculativa est de numero honorabilium; | secundo quod una scientia D:68va

91 Sap. 7,11. 94 Aristoteles, *De anima* I, 1 (402a1). 95–96 Aristoteles, *De anima* I, 2 (403b25). 97 Aristoteles, *De anima* I, 1 (402a4). 98 Aristoteles, *De anima* I, 1 (402a7). 98–99 Aristoteles, *De anima* I, 1 (402a10). 100 Aristoteles, *De anima* I, 1 (403a3). 102–103 Haec ratio similis est expositioni allegatae apud Averroem, *In De anima* I, 1 (ed. Wolfson, Baneth, & Fobes, p. 4, vv. 27–35). 104–107 Cf. Thomas de Aquino, *In De anima* (sent.) I, lect. 1, n. 6.

85 Tertium] secundum D, autem *add.* B 86 enim] autem M 86 ista] illa ABOV 86 quia] quod DMV 86 etiam] enim A 87 veritas intellectus] *inv.* A 87 devenimus] devenitur BO 88 etiam] autem A 88 quod] *rep.* A, in *add.* ABM 90 secundum] scilicet D, Commentatorem *add.* V 90 tria] *om.* A 90 tria iuvementa] *om.* V 90 de ea] *om.* BO 91 etiam] *om.* ADV 91 mihi] materia *scr. sed exp.* D 91 multa] omnia AV 91 cum] ea *add. sed exp.* O 91 et cetera] *om.* D 95 partes] scilicet *add.* V 95 prohemium] scilicet *add.* A 95 tractatum] in *add.* D 95–97 principium ... ibi] *om. hom.* BO 96 Philosophus] *rep. sed unum exp.* D *deest* BO 96 quinque] plura D *deest* BO 97 tertio] ponit *add.* B 98 intentum] intenta ADMV 99 supponitur] supponatur ABO 99 haec scientia] *om.* AD 101 ergo] *om.* D 101 scientia] substantia(?) *scr. sed exp.* D 101 digna est] *inv.* A 102 in] *om.* A 103 est] de *add.* B 103 huiusmodi] huius A

excedit aliam duobus modis, scilicet in subiecto et certitudine; tertio concluditur propositum.

Quantum ad primum dicitur: Opinantes notitiam, scilicet speculativam, esse de numero bonorum honorabilium.

110 Quantum ad secundum subiungitur: Magis autem aliam, scilicet scientiam, dicimus nobiliorem altera aut secundum certitudinem, aut ex eo quod est meliorum et mirabiliorum, scilicet subiectorum. Commentator: “Geometria excedit astrologiam per confirmationem demonstrationis. | Astrologia autem excedit eam in nobilitate subiecti”, quasi diceret: Cum sint duo excessus in
115 scientiis potest esse quod una scientia excedat in uno, et excedatur in alio, sicut astrologia excedit geometriam in subiecto, et exceditur in certitudine demonstrationis”. Et nota quod excessus qui est ex parte subiecti est maior et essentialior. Cuius signum est quod “magis desideramus scire de rebus nobilioribus modicum et topice quam multum de rebus minus nobilibus per certitudinem”.
120 | Ratio etiam est ad hoc, quod scientia sumit speciem ex obiecto, et ideo essentialius respicit nobilitatem quae sumitur ex obiecto quam illam quae sumitur ex modo actus. Modum autem actus voco certitudinem.

Quantum ad tertium concludit Philosophus: “propter haec utraque”, scilicet propter certitudinem, “et propter subiectum rationalibiter ponemus animae
125 historiam”, id est scientiam, “in primis”, id est ante alias scientias sicut digniorem. Quod autem haec scientia excedat in subiecto patet, quia anima est subiectum in hac scientia quod quidem est nobilius aliis subiectis in scientiis

110–112 Cf. Thomas de Aquino, *In De anima* (sent.) I, lect. 1, n. 6. 112–114 Averroes, *In De anima* I, 1 (ed. Wolfson, Baneth, & Fobes, p. 3, vv. 16–19). 118–119 Cf. *Auctoritates* IX, 8, 109 (ed. Hamesse, p. 217, vv. 83–86). 123 Aristoteles, *De anima* I, 1 (402a3). 124–125 Aristoteles, *De anima* I, 1 (402a3–4). 125 Aristoteles, *De anima* I, 1 (402a4).

106 et] in *add.*V 106 concluditur] concludit B, includitur D 108 speculativam] speculationem V 109 speculativam esse] *inv.* D 110 aliam] alterum AMV 110 scilicet] *om.* D 111 nobiliorem altera] meliorem alia D 112 et] *om.* D 114 subiecti] subiectum astrologiae est corpus caeleste *marg. sin. add. alia manu* V 114 quasi] quis 114 diceret] dicens O 114 duo] mali *add.* A 115 excedat] excedit AMV 115 excedatur] exceditur D 116 in] alio in *add.* A 117 excessus] processus D 117 excessus ... essentialior] *marg. sin. alia manu rep. sed verteret* essentialior in excellentior D 118 quod] quia BDO, quia 12 de animalibus *marg. sin. alia manu* D 118 et] BDO 119 minus nobilibus] *inv.* A 119 etiam] autem D 119–120 etiam est] *inv.* A 120 ad] *scr. sed exp.* V 120 quod] quia BDOV 120 scientia] sciens D quae *supr.* V 120 speciem] scientiam D 120 ex] de BDO 120–121 et ... obiecto] est magis certa *marg. sin.* V 121 quam] quod B 121 actus] actum A 122 autem] vero BO 123 concludit] ait(?) A, subdit D 123 haec utraque] hoc necessarium A, hoc utramque(?) D 124 propter] *om.* BDO, per V 125 in primis id est] *om.* A

naturalibus et mathematiciis, non autem subiecto in scientia divina. Unde
 Commentator: “haec scientia excedit alias praeter scientiam divinam”. Quod
 130 etiam excedit alias in certitudine patet, quia nullus ignorat se habere animam,
 | omnis etiam certitudo oritur ex anima et ex lumine innato ei. Nam ex hoc O:3v
 aliquid est certum nobis, quia est consonum lumini naturali, et ideo hoc lumen
 est regula et mensura omnium certificationum.

Deinde sequitur: “Videtur autem”. Ubi postquam ostensum est quod haec
 135 scientia est digna, ostenditur quod est utilis. Et potest esse ratio talis: Scientia
 quae proficit ad omnem veritatem et maxime ad veritatem naturae est utilis,
 scientia *De anima* est huiusmodi. Nam cognitio ipsius proficit ad omnem ve-
 | ritatem, et maxime ad naturam, id est ad cognitionem rerum naturalium. Est B:a3vb
 140 enim anima principium animalium formale et essentiale, et per consequens
 non possunt cognosci animalia, nisi cognoscatur anima. Animalia autem sunt
 magna pars rerum naturalium, et sic proficiendo ad notitiam animalium, pro-
 ficat ad illud quod est magna pars rerum naturalium. Quomodo autem notitia
 animae proficit ad omnem veritatem dictum est supra, ubi ostensum est quod
 145 proficit ad naturalem scientiam, ad moralem et ad divinam. Potest tamen dici
 quod proficit ad omnem veritatem, quia anima apud se habet lumen quod est
 examen et mensura omnium veritatum certificationum.

<Quaestio 1>

Ad evidentiam dictorum primo quaereret aliquis: Utrum de anima sit scientia?

Videtur quod non, quia | scientia est de hiis quae intelliguntur. Anima au-
 150 tem intelligi non potest. Cuius ratio est, quia nihil est in intellectu quod prius
 non fuerit in sensu. Anima autem numquam fuit in sensu. V:3vb

Ad oppositum est dictum Philosophi.

129 Cf. Averroes, *In De anima* I, 1 (ed. Wolfson, Baneth, & Fobes, p. 4, vv. 32–33). 134 Aris-
 toteles, *De anima* I, 1 (402a4). 150–151 Haec sententia Thomae de Aquino, *De veritate*,
 qu. 2, art. 3, rat. 19 videtur esse, et in medio aevo frequenter Philosophi ascripta erat.

130 etiam] autem AD, et V 130 excedit] excedat D 130 alias] aliis A 130 quia]
 quod AV 130 ignorat] ignoret A 131 etiam certitudo] autem terminus D 131 innato]
 nato AV 132 aliquid] aliquid D 132 aliquid est] *inv.* A 132 est] *om.* AV 133 et men-
 sura] *om.* A 137 huiusmodi] huius O, utilis et cetera A 137 ipsius] scilicet animae *add.*
 ABDVOV 139 enim] autem D 140 cognosci animalia] *inv.* AV 140 cognoscatur] omni-
 no *add.* V 141 sic] *om.* AB 141 notitiam] naturam BDMO 143 supra] in prohemio
margin. sin. add. alia manu A 143 dictum est supra ubi] *om.* A 144 ad] *om.* D 144 tamen
 dici] *om.* A 148 scientia] et *add.* V 149 quia] quod AM 149–150 autem] non *add.*
sed exp. O 150 Cuius] est V 150 in] *om.* V 151 fuerit in] fuit sub D 151 autem]
 vero A 151 in] sub D 151 sensu] et cetera *add.* A

- Dicendum est quod de anima potest esse scientia. Primo, quia non est defectus ex parte scibilis. Illud enim dicitur scibile in quo est subiectum, et partes
 155 subiecti et passionis. Ex hoc enim est scientia de scibili, quia passiones praedicantur de subiecto et de partibus subiecti. Anima autem habet partes, sicut vegetativum, | sensitivum et intellectivum. Vegetativum etiam partes habet, B:a4ra
 | scilicet nutritivum, augmentativum et generativum, et passiones, scilicet O:4r
 nutrire et augere. Sensitivum etiam partes habet, scilicet visum, auditum, et
 160 sic de aliis, habet etiam passiones scilicet | videre et audire. Intellectivum autem D:68vb
 partes habet, sicut intellectum agentem et possibilem, et passiones, sicut intelligere et abstrahere. Nec etiam est defectus ex parte scientis, quia anima potest intelligere seipsam, et hoc quia habet potentiam reflexivam: per obiectum enim cognoscit actum, | et per actum cognoscit seipsam. M:2ra
- 165 Ubi nota quod licet intellectus noster non excedat sensum quantum ad cognitionis principium, quia omnis cognitio nostra aliquo modo habet ortum a sensu, tamen bene excedit quantum ad cognitionis terminum: Nam ex sensibilibus devenit | ad intelligibilia quae numquam fuerunt in sensu. Devenit A:1vb
 etiam ex obiecto in seipsum.
- 170 Ad argumentum patet quod licet intellectus numquam fuerit in sensu, tamen obiectum per quod devenitur in intellectum fuit in sensu.

<Quaestio 2>

Secundo quaereret aliquis: Utrum haec scientia sit de numero bonorum honorabilium?

- 175 Videtur quod non. Primo *Ethicorum*: Honor debetur hiis quae quaeruntur propter se, sicut felicitati; sed haec scientia non quaeritur propter se. Unde et virtus, secundum Philosophum, magis est laudabilis quam honorabilis.

175–176 Cf. Aristoteles, *Ethica* I, 6 (1097a34–b4). 176–177 Cf. Aristoteles, *Ethica* II, 5 (1106a15–24); *Auctoritates* XII, 37 (ed. Hamese, p. 235, vv. 53–54).

153 est] *om.* A 154 enim] *autem* A 155 enim] *hoc add.* V 155 quia] *quod* M
 155–156 praedicantur] *probantur* AD 156 de] *om.* D 157 vegetativum] *vegetativa*
 ABDO 157 sensitivum] *sensibilium* A, *sensitivam* BDO 157 intellectivam] *intelligibilium*
 A, *intellectivam* BDO 157 Vegetativum] *vegetativam* A, *vegetativa* BO 157 etiam] *autem* D
 157 partes habet] *inv.* A 158 nutritivum] *nutrimentum* BOV 159 augere] *agere* D
 159 visum] *et add.* A 160 scilicet] *sicut* ADM 160 autem] *etiam* AM 160–161 partes
 habet] *inv.* A 161 et] *om.* A 162 anima] *non add. sed exp.* M 163 quia] *quod* M 164 ac-
 tum et per actum cognoscit] *om. hom.* AV 165 Ubi] *unde* A, *om.* D 165 nota] *notandum*
 ABDOV 165 noster] *margin. sin.* A 166 cognitionis ... habet] *om.* B 167 ex] *et* B
 169 etiam] *autem* AB 170 quod] *quia* V 170 licet] *om.* BDO 170 fuerit] *rep. sed unum*
exp. D 171 in] *om.* V 171 fuit] *fuerit* V 175 non] *et ratio est haec add.* D 175 *Ethi-*
corum] *om.* BO | *primo Ethicorum*] *ratio est haec* D 175 hiis] *eis* D 176 haec] *om.*
 DMO 176 se ... *propter*] *om.* AV 176 et] *etiam* AV

Ad oppositum est Philosophus.

180 Dicendum est quod scientia speculativa est de numero bonorum honorabili-
 185 lium non simpliciter, sed in genere. Quod sit de numero bonorum patet, quia | B:a4rb
 scientia est perfectio hominis in quantum homo, et per consequens est bonum
 hominis. Quod sit de numero honorabilium patet, quia honorabile dicitur quid
 propter se quaeritur, ut habetur primo *Ethicorum*. Scientiae autem speculativae
 sunt propter scire tantum — sicut dicitur secundo *Metaphysicae* — et non
 185 propter opus, sicut practicae. Quod autem sit de numero honorabilium in ge-
 nere et non simpliciter patet, quia illud est simpliciter de numero honorabilium
 quod absolute propter se quaeritur, sicut felicitas; scientia autem speculativa
 non est huiusmodi, scilicet hoc tantum habet respectu practicae.

<Quaestio 3>

190 Tertio quaereret aliquis: Utrum haec scientia sit dignior aliis?

| Videtur quod non, quia illa dignior est quae est de nobiliori subiecto; sed O:4v
Metaphysica est de nobiliori subiecto quam scientia de anima.

Ad oppositum est Philosophus.

195 Dicendum est quod scientia *De anima* nobilior est, non simpliciter, sed in
 195 genere scientiarum naturalium. Ratio ad hoc est, quia nobilitas scientiae debet
 censi penes illud quod est ultimum de potentia eius. Ultimum autem in quod
 potest scientia *De anima* est anima intellectiva: Ibi enim finitur speculatio eius.
 Anima autem intellectiva est in confinio substantiarum separatarum et sub-
 200 stantiarum sensibilium, et per consequens scientia *De anima* videtur tenere
 gradum medium inter *Metaphysicam* et scientiam naturalem, quae est de puris
 sensibilibus. | Ex quo sequitur quod est nobilior inter scientias naturales. B:a4va

180–185 Cf. Aristoteles, *Ethica* I, 5 (1097a34–b4). 182–183 Cf. Aristoteles, *Metaphysica* II, 1 (993b21). 183–185 Cf. Thomas de Aquino, *In De anima* (sent.) I, lect. 1, n. 3.

179 est] *om.* A 181 homo] *supr.* M 182 patet] *om.* A 183 propter se] per se AV 183 ha-
 betur] in *add.* V 185 sicut] *pure add.* A sunt *add.* V 186 quia] quod AM 186 est sim-
 pliciter de numero honorabilium] est de numero honorabilium simpliciter (*inv.*) A 187 ab-
 solute] et *add.* V 190 quaereret] quaereretur A 190 aliis] *add.* et AV 191 illa] scientia
 est *add.* A, est *add.* V 191 est] aliis V 191 est] *marg. dex.* V 191 nobiliori] dignio-
 ri A 191 subiecto] et nobiliori *add.* A 192 anima] ergo et cetera *add.* ABO, et cetera
add. V 194 est] *om.* A 194 nobilior est] *inv.* A 195 ad hoc est] est ad hoc AV 195 quia]
 quod AM 196 censi] esse causa A, esse V 196 illud] idem D 197–198 Ibi enim fini-
 tur speculatio eius. Anima autem intellectiva] *om.* AV, quae *add.* AV 198–199 substan-
 tiarum sensibilium] *om.* D 200 gradum medium] *inv.* D 201 est] *om.* D, melior est
add. A 201 nobilior] est *add.* D

Ad argumentum patet quod non est nobilior simpliciter omni scientia, sicut dictum est, sed tantum in genere. Unde et Commentator dicit quod haec scientia est nobilior aliis praeter | scientiam divinam.

V:4ra

205

<Quaestio 4>

Quarto queareret aliquis: Utrum haec scientia sit certior aliis?

Videtur quod non, quia illae scientiae quae sunt in summo gradu certitudinis sunt aliis certiores; scientiae mathematicae sunt huiusmodi; ergo et cetera.

210 Praeterea, illae scientiae sunt certiores quae procedunt a causa ad effectum quam illae quae procedunt ab effectu ad causam, quia illae procedunt a priori, istae a posteriori; sed scientiae mathematicae procedunt a causa ad effectum, haec autem scientia procedit ab effectu ad causas | et a posteriori ad priora, quia M:2rb
per obiecta devenit in actus, et per actus in potentias; ergo et cetera.

Ad oppositum est Philosophus.

215 Ad hanc quaestionem videtur respondere Themistius, et dicere quod haec scientia certior est, quia per naturam et scientiam eius est certitudo in aliis scientiis — “propter quod autem unumquodque, et illud magis”. Unde si anima faciat certitudinem de aliis, magis est certa de se quam de aliquo alio. Alio modo potest | dici, et melius, quod haec scientia dicitur certior aliis non simpliciter, sed in genere scientiarum naturalium. Ratio autem est ad hoc: Quia D:69ra
220 scientiae | naturales procedunt ex effectibus ad causas, et ideo illa scientia naturalis quae procedit ex effectibus certioribus videtur esse certior. Talis autem est scientia *De anima*, quia nihil est nobis notius quam videre et audire et similia quae experimur in nobis. B:a4vb

225 Sustinendo | hanc viam ultimam patet responsio ad omnia argumenta. O:5r

203–204 Cf. Averroes, *In De anima* I, 1 (ed. Wolfson, Baneth, & Fobes, p. 4, vv. 32–33).
217 Themistius, *In De anima* I (ed. Verbeke, p. 2, v. 20–27).

202 quod] quia AMV 202 nobilior] melior D 202 simpliciter] om. A | nobilior simpliciter] inv. BDO 202 scientia] simpliciter add. A 203 et] om. A, etiam V 204 haec scientia] om. BD 206 haec scientia] om. A 207 Videtur] et praem. V 207 illae] istae BO 207 summo] primo A 207 gradu] et summo add. A 209 scientiae] quae add. sed exp. V 210 illae] quae add. A 212 scientia procedit] om. A 212 a posteriori] posterior A 212 priori] prior A 212 quia] quod M 213 in] add. A 215 quod] quia O 216 certior est] inv. A, aliis add. V 217 autem] est B 217–218 Unde si anima faciat certitudinem de aliis magis] om. A 218 anima] alia D 218 faciat] facit DV 218 de] per D 219 et] om. V 220 Ratio] notandum A 220 autem est] inv. AV 221 quia] quod AM 221 ex] ab D 222–223 autem] om. A 223 quia] quae A, quod M 223 et] om. DMV 225 sustinendo] substinendo(!) A 225 hanc] habeat 225 viam] om. D 225 responsio] om. MV | patet responsio] responsionem(?) patet D 225 omnia] om. D, ambo MV 225 responsio ad omnia] om. A

<Expositio textus 402a7–9>

Deinde sequitur: “Inquirimus autem”, ubi posita dignitate et utilitate scientiae ponitur intentum eiusdem quod est, quia haec scientia intendit investigare substantiam animae et passiones eiusdem, et hoc est quod dicit littera: A:2ra
 230 “Inquirimus considerare et cognoscere naturam et substantiam ipsius animae, et postea intendimus considerare quaequumque accidunt circa ipsam animam”.
 Accidentia autem et passiones animae sunt in duplici differentia, quia quaedam sunt propriae ipsius animae sicut intelligere, quaedam autem sunt communes totius coniuncti quae insunt ipsis animalibus sicut concupiscere et huiusmodi.
 235 De utrisque autem considerandum est.

<Quaestio 5>

Quaereret aliquis: Utrum insint proprietates quae sunt propriae ipsius animae?
 Videtur quod non, quia si aliqua esset, esset ipsum intelligere. Hoc autem non est, quia intelligere est ipsius coniuncti per animam.
 Ad oppositum est Philosophus.
 240 Ad hanc quaestionem potest dici quod Commentator hunc passum exponit duobus modis. Secundum primum modum intendit dicere Philosophus quod contingentium animae quaedam sunt quae appropriantur animae eo quod anima | non indiget corpore in habendo has contingentes passiones, sicut est B:a5ra
 245 in imaginatione per intellectum. Vocat autem imaginationem per intellectum ipsum intelligere, quod quidem non indiget corpore sicut instrumento. Aliae sunt quae contingunt animae quae non sunt sine instrumento corporeo, sicut

227 Aristoteles, *De anima* I, 1 (402a7). 230–231 Aristoteles, *De anima* I, 1 (402a7–8). 232–235 Cf. Aristoteles, *De anima* I, 1 (402a709). Cf. etiam Albertus Magnus, *In De anima* I, tract. 1, cap. 3 (ed. Borgnet, p. 121a); Thomas de Aquino, *In De anima* (sent.) I, lect. 1, n. 8. 242–252 Cf. Averroes, *In De anima* I, 3 (ed. Wolfson, Baneth, & Fobes, p. 6, vv. 15–32). 242–253 Haec dicta similia sunt dictis Alberti Magni, *In Physicam* I, tract. 1, cap. 4 (ed. Borgnet, pp. 8b–9b), ubi ad sensum paraphrasis textus Averrois invenitur, et verbatim conclusio. 245–256 Cf. Thomas de Aquino, *In De anima* (sent.) I, lect. 2, n. 4; *In De anima* (qu.), qu. 1, rat. 11 et ad 11.

227 et] om. A 228 ponitur] rep. sed unum exp. A 228 quod] quia A 228 haec] om. B 228–229 intendit investigare] investigat V 231 postea] praeterea AV 232 et] ipsae add. D 233 propriae] propria A, passiones add. BO, deest V 233–234 in duplici ... animae] om. V 233 sicut] sunt V 233 autem] om. AV 235 autem] om. V 235 considerandum est] inv. V 237 aliquis] autem A 237 insint] sint V, sunt D 237 quae] digno A 237 sunt] om. A, sint V 238 Videtur] et praem. V, autem add. A 238 esset] essent DM 238 ipsum] om. A 239 non] supra scripsit D 239 intelligere] eius add. A 241 hanc quaestionem] hoc BO 245 in] om. V 245 imaginatione] imaginationem BM, imagine A, imaginatio V

concupiscere; talia enim, sicut dicit Commentator, “contingunt corpori propter animam”. Alio modo exponit Commentator hunc passum dicens quod Philosophus forte per passiones proprias animae intelligit illas quae primitus existunt in anima, et secundo in corpore ut sensus et imaginatio. Per alias intelligit illas quae existunt in anima per corpus, ut somnus et vigilia quae incipiunt ab evaporatione cibi, et efficiuntur ligamentum vel solutio virtutum animae.

Ad argumentum patet, nam non est intentio Philosophi, quin intelligere sit hominis per animam, sed quod intelligere | non ita est animae quod indigeat
255 instrumento corporeo. V:4rb

| Notandum est quod secundum dictum modum adhuc possunt distingui M:2va
passiones animae, ut dicatur quod passio est duobus modis. Uno modo quae
est in anima ad modum accidentis vel quasi accidentis proprii, et est ibi per O:5v
modum quiescentis; et hoc modo dicimus sensum et imaginationem esse pas-
siones animae. Dixi autem “quasi accidentis”, quia (secundum multos) poten-
260 tiaae animae non sunt accidentia, licet habeant modum accidentis. Alio | modo B:a5rb
sunt passiones animae quae sunt in anima per modum fieri, sicut videre et
audire, et intelligere. Dicimus enim quod anima patitur ex hoc quod intelligit.
Utrum autem intellectio sit ab objecto vel ab intellectu, vel ab utroque, requirit
265 aliam difficultatem.

Edidit Krzysztof M. DĄBRÓWKA

261 Cf. e.g. Albertus Magnus, *In De anima* III, tract. 5, cap. 4 (ed. Borgnet, pp. 419b–420a).

247 quae] quod M quia V 248 propter] per V 250 per] propter has D 250 pri-
mitus] primo BO 251 et] om. BO 251 corpore] corporeo A 251 ut] est
add. AV 251 sensus] sensatio V 251 et] om. V 251 alias] autem intendit add. AMV,
autem add. D 252 somnus] somnum A 253 cibi] marg. sin alia manu add. V 253 ef-
ficiuntur] efficiunt A 254 nam] om. V 254 est] enim V 255 intelligere] sit hominis
non add. A, non add. DMV 255 non] om. BO 255 quod] non add. BO 257 secun-
dum] praeter ADMOV 257 adhuc] om. A 257 possunt] potest A 258 dicatur] animae
add. sed exp. A 258 quae] quod BDOV 259 vel] om. AV 259 est] om. AM 260 et]
supr. D 264 et] om. ABO 264 enim] autem D 265 ab] om. D 266 requirit aliam]
inv. A

